

PAPER DETAILS

TITLE: Çanakkale Cephesi'nde Muhabere Hizmetleri

AUTHORS: Yunus Ekici, Yavuz Selim Çelöglu

PAGES: 395-412

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/4221261>

Çanakkale Cephesi'nde Muhabere Hizmetleri

Communications Services at the Çanakkale Front

Yunus Ekici* Yavuz Selim Çeloğlu**

Öz

Savaş zamanlarında orduların muhabere hizmetleri, savaşın gidişatını doğrudan etkileyen faktörlerden birisidir. Savaşın başladığı andan itibaren muhabereyi sağlamak çoğu zaman zaferin anahtarını elinde tutar. Düşmanlarınızın nerede olduğunu bilerek müttefiklerinizle iletişim kurmak şüphesiz savaşın en önemli kısımlarından biridir. Muhabere hizmetleri yalnızca cephe hattındaki birliklerin sevk ve idaresi ile sınırlı değildir. Cephe ile cephe gerisi arasında iletişim ve koordinasyonun sağlanması, ikmal hizmetlerinin düzenli işleyişi, askerlerin aileleri ile olan irtibatının kurularak ordunun moral ve motivasyonun yükseltilmesi gibi hizmetler de muhabere hizmetlerinin faaliyet alanı içinde yer alır. Dolayısıyla muhabere hizmetleri, savaşın kaderini doğrudan etkileyen çok yönlü bir faaliyet alanıdır. Bu çalışma, Çanakkale Muharebeleri esnasında Türk ordusunun muhabere hizmetlerini konu edinmiştir. Bu bağlamda askeri posta, telgraf ve telefon hizmetleri incelenmiştir. Bununla birlikte özellikle ordu harekât bölgesinde bulunan askeri birliklerin kendi aralarındaki hususî haberleşme araçlarından olan helyosta, ara posta erleri, ııldak, flama ve aydınlatma fişekleri gibi savaş esnasında başvurulmuş hususî haberleşme yol ve yöntemleri ele alınmıştır. Ayrıca muhabere hizmetleri yürütülürken karşılaşılan zorluklar ve bunların nedenleri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çanakkale Muharebeleri, Muhabere hizmetleri, Posta, Telgraf, Telefon.

Abstract

In times of war, the communication services of armies are one of the factors that directly affect the course of the war. Ensuring communication from the moment the war begins often holds the key to victory. Knowing where your enemies are and communicating with your allies is undoubtedly one of the most essential parts of warfare. Communications services are not limited to the dispatch and management of troops on the front line. Services such as ensuring communication and coordination between the front and the rear, the regular functioning of supply services, and increasing the morale and motivation of the army by establishing communication with the soldiers families are also within the scope of activity of the communications services. Therefore, communications services are a versatile field of activity that directly affects the fate of the war. This study is about the communication services of the Turkish army during the Çanakkale Battles. Military postal, telegraph, and telephone services were examined in this context. In addition, the communication methods used during the war, such as helios, intermediaries, searchlights, pennants, and illumination flares, which are unique means of communication between the military units in the army operation area, are discussed. In addition, the difficulties encountered while carrying out communication services and their reasons were emphasized.

Keywords: Battles of Çanakkale, Communication services, Post, Telegraph, Telephone.

* Sorumlu yazar / Corresponding author & Osmaniye Korkutata Üniversitesi yunusekici23@hotmail.com

** Bingöl Üniversitesi ys_celoglu@hotmail.com

Araştırma Makalesi / Research Article & Benzerlik / Similarity: 14

Başvuru / Submitted: 17 Eylül 2024 & Kabul & Accepted: 1 Aralık 2024

Atıf / Citation: Ekici, Y.; Çeloğlu, Y. S. "Çanakkale Cephesi'nde Muhabere Hizmetleri", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 24 (2025): 395-412.

Published by Ottoman Civilization Studies, İstanbul, Türkiye

This is an open-access article under the CC BY 4.0 license (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

Giriş

Çanakkale Muharebeleri milli bilinçlerin oluşmasında aktif rol oynayıp Türk halkının duygulu yüreğinden kopup gelen nesilden nesile aktararak yaşanan ve hissedilen bir savaştır.¹ Muharebe, I. Dünya Savaşı'nın bölgesel mücadelelerinden birisi olmakla birlikte savaşın neticesini ve Osmanlı Devleti'nin durumunu etkileyen önemli çarpışmaların başında yer almıştır.² Çanakkale zaferi olağanüstü yiğitlik ve kahramanlık destanlarıyla gerçekleştirilmiş ve tarih sayfalarında önemli bir yer tutmuştur. Türkler bu savaşta bağımsızlık mücadelesi vermiş ve neticede halkın göğsünü kabartacak ve gururlandıracak bir zafer elde edilmiştir. Akabinde bu durum saldırıya geçen Müttefik devletler için tam manasıyla büyük bir mağlubiyetle neticelenmiştir.³

Çanakkale Savaşında seferberliğin ilan edilmesiyle birlikte ordu bünyesindeki posta ve haberleşme hizmetleri aktif hale getirildi. Bu amaçla Posta, Telgraf ve Telefon (PTT) Nezareti ile Başkomutanlık Vekâleti 8'inci Şubesi olan Muhabere ve Muvasala Genel Müfettişliği (*Muhabere ve Muvasala Müfettiş-i Umumiği*) eliyle bir yandan ordudaki muhabere hizmetlerinin fiziksel altyapısı oluşturulurken bir yandan da muhabere hizmetlerini yürütecek olan teknik personel ihtiyacı karşılanmaya çalışılmıştır.⁴

Orduda muhabere hizmetlerini yürütecek yetişmiş askeri personel bulunmadığından posta ve haberleşme hizmetlerinde istihdam edilecek teknik personelin bir kısmı PTT Nezareti bünyesinde çalışan sivil memurların orduda istihdam edilmesiyle giderilmeye çalışıldı.⁵ Ordunun ihtiyaç duyduğu teknik personelin bir kısmı ise okur-yazar olan askerlere muhabere eğitimi verilerek karşılanmaya çalışılmıştır. Bu dönemde kullanılan umumi haberleşme vasıtaları telgraf ve telefondan ibaret olduğundan askerlere verilen muhabere eğitimleri bütünüyle telgraf ve telefonun kullanımı üzerine olurdu.⁶

Çanakkale Muharebelerinin başında muhabere araç-gereç ihtiyacı had safhada idi. Muhabere ve Muvasala Genel Müfettişliği eldeki mevcut kaynaklara ek olarak ordu donatım fabrikalarının faaliyetleri artırıldı. Ordunun ihtiyaç duyduğu muhabere araç-

¹ F. Rezzan Ünalp, "Çanakkale Muharebeleri ve Mustafa Kemal", *Çanakkale Araştırmaları*, Türk Yıllığı Yıl: 13, Sayı: 18, 100. Yıl, (Bahar 2015), 39.

² Enis Şahin, "Kronolojik Çanakkale Savaşları Tarihi (3 Kasım 1914-9 Ocak 1916)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.25, S.73 (Mart 2009), 108.

³ Abdullah Tok ve Hakan Ayaz, "Çanakkale Kara Muharebelerinin İngiliz "The Times" Gazetesi'ne Yansımaları", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi Journal Of Modern Turkish History Studies*, C. XVI, S.32 (2016-Bahar/Spring), 193.

⁴ Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik*, "X ncu Cilt", (Gnkur. ATASE Başkanlığı Yay., Ankara, 1985), 187-188; Tanju Demir, "Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Haberleşme Kurumuna Dair Değerlendirmeler", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları (Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Ulaşım ve Haberleşme Özel Sayısı)*, C.13, S.25-26, (İstanbul, Nisan 2016), 2.

⁵ Tanju Demir, *Türkiye'de Posta Telgraf ve Telefon Teşkilatının Tarihsel Gelişimi (1840-1920)*, (Ankara, PTT Yayınları, 2005), 177.

⁶ Hüseyin Fehmi Genişol, *Çanakkale'den Bağdat'a Esaretten Kurtuluş Savaşına Cephede Sekiz Yıl Sekiz Ay (1914-1923)*, (Yay. Haz. Mustafa Yeni), (Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2014), 6.

gereçlerinin bir kısmı yurt dışından özellikle de Almanya ile Avusturya-Macaristan'dan sipariş edilerek karşılanmaya çalışılmıştır. Bu amaçla özellikle Almanya'ya geniş çaplı siparişler verilmiştir. Yurtiçindeki yedek malzeme ise Posta Telgraf Nezareti fabrikalarında, ordu donatım fabrikaları ile Maarif Nezareti işyerlerinde ve özel teşebbüslerde telgraf makineleri ve telefon santrallerinin yedek parçaları temin edilirdi.⁷ Muhabere araç-gereç ihtiyacının bir kısmı ise ülkedeki sivil haberleşme araçlarının ordu hizmetine alınmasıyla ihtiyaçlar karşılanmaya çalışıldı.⁸ Bu dönemde sivil posta ve telgraf hizmetlerinin düzenli işleyebilmesi için Çanakkale'de Posta, Telgraf ve Telefon merkezi hizmete girmiştir.⁹

5. Ordunun ihtiyaçları için ise Harbiye Dairesi ile Muhabere ve Muvasala Dairesi Genel Müfettişliği iş birliği ile 1915 temmuzuna kadar gerek yurtiçinden gerekse Almanya'dan sipariş edilerek temin edilen muhabere malzemesi cins ve miktarı şu şekildeydi: 277 adet telefon, 3096 kg. galvanizli tel, 700 adet tecrit maddesi, 137 adet katranlı şerit, 4980 adet telgraf direği, 4.000 adet fincan, 17 adet santral, 10 adet palanga takımı, 20 adet kurbacık, 60 adet çeşitli büyüklükte burgu, 20 adet küskü, 20 adet keçe, 100 km. bağ teli, 20 adet kürek, 20 adet kazma, 6 adet merdiven, 175 adet lönkanşe pili, 139 km. sahra kablosu, 2000 metre ara kablo, 12 adet kazma, 47.100 kg. bakır tel, 145.000 kg. demir tel, 125 adet kuru pil, 560 kg. bronz, 2 adet numaratör ve 4 adet Erikson temin edilmiştir.¹⁰

1. Posta Hizmetlerinin Bölgesel İşleyişi

Birinci Dünya Savaşı'nda yürürlükte bulunan Osmanlı askerî lojistik sistemine göre diğer lojistik hizmetlerde olduğu gibi muhabere hizmetlerinin işleyişi de yurtiçi (anavatan), ordu harekât ve menzil bölgesi olmak üzere üç ayrı bölgede ve üç ayrı otorite tarafından yerine getirilirdi. Ordu harekât ve menzil bölgesindeki hizmetler askeri makamların uhdesinde gerçekleştirilirken yurtiçindeki hizmetler ise sivil idare tarafından gerçekleştirilirdi. Dolayısıyla Birinci Dünya Savaşı yıllarında Türk ordusundaki tüm lojistik hizmetlerde olduğu gibi haberleşme hizmetleri de üç ayrı bölgede ve üç ayrı otoritenin ortak çaba ve gayreti ile yürütülürdü.¹¹ Nitekim yurtiçinden gönderilen mektup, kartpostal ve çeşitli hediye paketlerinden oluşan postalar, öncelikle menzil sınırları içinde tesis edilmiş olan menzil sahra postanelerine gelir ve buradan da ordu harekât bölgesinde yer alan kolordu veya tümenler bünyesinde tesis edilmiş olan sahra postanelerine nakledilirdi. Böylece yurtiçinden gönderilen bir posta, belli bir sistem dâhilinde

⁷ Genelkurmay Başkanlığı, *İdari Faaliyetler ve Lojistik*, 284, 287-288.

⁸ Genelkurmay Başkanlığı, *İdari Faaliyetler ve Lojistik*, 284-285; Sami (Dz. Yb.), "Balkan Harbinde ve Büyük harpte Çanakkale Cephesinin İkmal İşleri", *Levazım Mecmuası*, Sene 7, Sayı 26, (İstanbul, Mart 1937), 67.

⁹ Takvîm-i Vekâyi, 30 Şevval 1334-16 Ağustos 1332.

¹⁰ Genelkurmay Başkanlığı, *İdari Faaliyetler ve Lojistik*, 287-288.

¹¹ Yavuz Selim Çeloğlu, *Çanakkale Cephesi'nde Askeri Nakliye Hizmetleri: 5. Ordu Menzil Teşkilatı*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elâzığ, 2018), 17.

en ileri hatlara kadar ulaştırılırdı. Cephe hattından gönderilen postalar ise bu işleyişini tersi bir muamele ile cephe gerisine nakledilirdi.¹²

1.1. Yurtiçi [Anavatan] Bölgesinde Posta Hizmetlerinin İşleyişi

Çanakkale Cephesinde ülkede umumi seferberliğin ilanıyla birlikte ordu harekât bölgesi ve menzil bölgesindeki her türlü haberleşme faaliyeti orduya devredilirken yurtiçiindeki muhabere hizmetleri de PTT (Posta, Telgraf ve Telefon) Nezareti bünyesinde yani sivil idare tarafından yürütülmeye devam edilmiştir.¹³

Yurtiçindeki hizmetler her ne kadar sivil otorite eliyle gerçekleştiriliyor olsa da bölgede öncelik ordunun ihtiyaçlarının karşılanmasına verilirdi. Bu durum sivil haberleşmeyi büyük oranda zayıflattı. Özellikle posta ulaşımında kullanılan demiryolu posta vagonlarının büyük kısmının askerî postalarının sevki için ayrılması, savaşın başından itibaren sivil postalarda aksaklıkların ve gecikmelerin yaşanmasına neden olmuştur.¹⁴

1.2. Menzil Bölgesinde Posta Hizmetlerinin İşleyişi

Ordu harekât bölgesi hemen gerisinde bulunan menzil bölgesi, ordunun ikmal hizmetlerinin yürütüldüğü bölge olarak tanımlanır.¹⁵ Ordunun lojistik ikmal hizmetlerinin yürütüldüğü menzil bölgesinde hizmetlerin sorunsuz yürütülebilmesi için de muhabere hizmetleri büyük önem taşır. Birinci Dünya Savaşı'nda yürürlükte bulunan askerî lojistik sisteme göre menzil bölgesindeki her türlü haberleşme ve iletişim hizmeti Ordu Menzil Müfettişlikleri bünyesinde ihdas edilen Muhabere Şubesi tarafından yürütülürdü. Bu şube hem menzil bölgesindeki muhabere hizmetlerini yürütür hem de ordu harekât bölgesinde ihtiyaç duyulan haberleşme vasıtalarını temin ederdi.¹⁶ Ordu Menzil Müfettişliği Karargâhında oluşturulan Muhabere Şubesi bünyesinde Menzil Telgraf ve Menzil Posta Müdüriyetleri bulunurdu. Dolayısıyla menzildeki her türlü posta ve telgraf hizmeti bu müdüriyetler eliyle yürütülürdü.¹⁷

Menzil hizmetleri içinde en büyük sıkıntı Menzil Posta ve Telgraf şubelerinin ihdasında yaşanırdı. Ordu içinde posta ve telgraf hizmetlerini yürütebilecek yeterli yetişmiş askeri personel bulunmadığından bu şubelerin personel ihtiyacı sivil memurların orduda istihdam edilmesiyle karşılanırdı. Bu şubelerin ihtiyaç duyduğu fiziksel altyapı ve teknik destek ihtiyacı da büyük oranda mülki idarelerce karşılanırdı. Hatta

¹² Çeloğlu, *a.g.t.*, 228-229.

¹³ Mevlüt Karagöz, *I. Dünya Savaşında Filistin-Sina Cephesi Lojistik Faaliyetleri*, (Yeditepe Akademi, İstanbul, 2021), 522.

¹⁴ BOA, *MV.*, 209-52, (H: 28/11/1335); Demir, *a.g.m.*, 7.

¹⁵ Çeloğlu, *a.g.t.*, 20.

¹⁶ Yusuf Alpmansü, "Birinci Dünya Savaşı Öncesi Menzil Teşkilatı ve İdari Faaliyetlerin Yürütülme Esasları", *Askerî Tarih Bülteni Dergisi*, C.10, S.19, (Ağustos 1985, Gnkur. Basımevi, Ankara, 1985), 11.

¹⁷ Alpmansü *a.g.m.*, 11.

çoğu zaman menzil posta ve telgraf merkezleri mülkiye posta ve telgraf merkezlerinin adları değiştirilerek orduya devredilmesiyle oluşturulurdu.¹⁸

Menzil bölgesindeki posta hizmetleri çeşitli mevkilerde kurulan seyyar ve sabit sahra postanelerince sağlanırdı. Anavatandan muharip orduya ulaştırılacak evraklar çantalar içinde bu postanelere getirilirdi. Buralarda evraklar gideceği askeri kıtalara göre taksim edilir ve kıtalar postalarını bu postanelerden alırdı. Askeri kıtalardan gelen postalar da menzil bölgesinde kurulan bu sahra postaları vasıtasıyla cephe gerisine nakledilirdi.¹⁹

5. Ordu Menzil sınırları içinde birçok mevkide sahra postaneleri açılmıştır. 5. Menzil Merkez Karargâhının bulunduğu Gelibolu başta olmak üzere Keşan, Akbaş, Maydos gibi önemli yerleşim noktalarında menzil sahra postaneleri tesis edilmiştir.²⁰ Bu postanelerde yalnızca posta hizmetleri değil aynı zamanda hem telgraf hem de telefon hizmeti verilirdi.²¹

Fotoğraf 1: 5. Menzil Posta Heyeti²²

¹⁸ Demir, *a.g.m.*, 2.

¹⁹ Sahra postaneleri, er ve erbaşların aileleriyle haberleşebilmelerini sağlamak amacıyla kurulmuşlardı. Savaşta er ve erbaşların postaları Osmanlı Devleti sınırları içinde ücretsiz kabul ediliyordu. Sahra postasını tarife ücretini ödemek kaydıyla yüksek rütbeli subaylar ve siviller de kullanırdı. Tanju Demir, *agm.*, 14.

²⁰ Tefik Rıza, *Telsiz Telgraf İhtiyat Zabiti Tefik Rıza Bey'in Çanakkale Günlükleri*, (Haz. V. Türkan Doğruöz vd.), (Türkiye İş Bankası Kültür Yay, İstanbul, Mayıs 2017), 126; Mehmet Halit Bayırı, *Cephe Arkadaşı Çanakkale Cephesi'nde Bir İstanbullu*, (Yay. Haz. Lokman Erdemir), (Timaş Yay., İstanbul, 2015), 45; Hasan Cevdet Bey, *Kıyamet Koptuğunda Hasan Cevdet Bey'in Çanakkale ve Doğu Cephesi Günlüğü*, (Yay. Haz. Mutlu Karakaya), (Yeditepe Yay., İstanbul, Mart 2015), 28; Behçet Sabit Erduran, *Cephe'deki Bir Doktorun Gözünden 1915 Baharında Çanakkale*, (Haz: Tamay Açıknel), (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Mart 2015), 51.; Cevdet Bey, *a.g.e.*, 28.

²¹ Erduran, *a.g.e.*, 130.; Bayırı, *a.g.e.*, 45; Rıza, *a.g.e.*, 126.

²² Donanma Mecmuası, Çanakkale 5-18 Mart Zaferi ve Bir Destanın Hatıra Panaroması, 138

Er ve erat tarafından gönderilen postalar, sansür uygulamasına tabi olduğundan mektupların gönderildiği kolordu, tümen veya alayların numaraları ile askeri birliklerin bulundukları mevkiilerin adları sansür memurlarınca silinirdi.²³ Dolayısıyla cephe gerisine gidecek olan postalarda yalnızca sahra posta damgası bulunurdu. Böylece er ve eratin bağlı bulunduğu birlik ve askeri birliklerin bulundukları mevkiiler alıcı tarafından bilinemezdi.²⁴

Gerek resmi posta yoluyla gerekse hususi posta hizmeti gören sâiler vasıtasıyla cepheye gönderilen veya cephe hattından cephe gerisine gönderilen postalar menzil postanelerinde sansüre tabii tutulurdu.²⁵ Zira Osmanlı Başkumandanlığı seferberliğin ilanından birkaç gün sonra yani 7 Ağustos 1914 tarihinde bir bildiri yayınlarak basına ve her türlü muhabere işlemine sansür koymuştu.²⁶ Casusluk faaliyetlerini önlemek amacıyla mektup, kartpostal, telgraf, gazete, dergi, hediye paketleri, sinema ve tiyatro eserleri ile her türlü yazılı yazışmaya sansür getirildiğinden açık zarf usulüyle gönderilen resmi veya sivil postalar, sansür merkezlerinde tetkik edilir ve üzerlerine “*Tetkik Edilmiştir*” damgası vurularak sevk edilirdi.²⁷

Ordu bölgesinden menzil sahra postalarına gelen postaların geriye sevk veya yurtiçinden menzil bölgesine sevk edilen postaların büyük kısmı deniz yolu ile sevk edilirdi. Özellikle Altay vapuru gibi ordu ikmal hizmetinde kullanılan vapurlar ile posta evrak ve eşyaları cephe gerisine taşınırdı.²⁸

1.3. Ordu Harekât Bölgesinde Posta Hizmetlerinin İşleyişi

Ordu harekât bölgesindeki posta ve telgraf hizmetleri kolordu ve kolordulara bağlı askeri birlikler bünyesinde kurulan sahra posta ve telgraf merkezlerince yürütülürdü.²⁹ Ordu harekât bölgesinde bulunan sahra postaneleri, harp süresince cephe hattındaki askerlerin postalarının kabul ve dağıtımını yaparlardı.³⁰ Muharebeler esnasında askerlerin aileleri ile olan iletişim büyük oranda posta yoluyla sağlandığından asker aileleri tarafından gönderilen mektup, kartpostal ve küçük hediye paketleri ordu harekât bölgesinde

²³ Sansür uygulaması çerçevesinde mektup ve zarfların üzerindeki adres hanesinde yazılı olan ordu, tümen ve alay numaraları ve yer adları da sansür memurlarınca silindiğinden postaların sahiplerine ulaştırılmasında zorluklar yaşanıyordu. 25 Aralık 1915 tarihinde Başkumandanlık’tan Mevkii Müstahkem Komutanlığı’na gönderilen emirde mektupların gidecekleri askeri birliğin numaralarının silinmeyip yalnızca askeri birliğin bulunduğu mevkiin nerede olduğunun silinmesine karar verildi. Burhan Sayılır, *Çanakkale Savaşında Psikolojik Harekât Faaliyetleri ve Koşullar Aileni Özledin Mi?* (Gazi Kitabevi, Ankara, 2014), 196.

²⁴ Münim Mustafa, *Cepheden Cepheye: Çanakkale ve Kanal Seferi Hatıraları*, (Yay. Haz: Metin Martı), 3. Baskı, (Arma Yay., İstanbul, 2002), 95-96.

²⁵ Yavuz Selim Çeloğlu, “Çanakkale Cephesi’nde Gönüllü Postacılar: Sâiler”, *Ege 9. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*, (İzmir, 22-24 Eylül 2023), 1070.

²⁶ Karagöz, *a.g.e.*, 522.

²⁷ BOA, *DH.EUM.VRK.*, 14-15. (H: 03/02/1333).

²⁸ Rıza, *a.g.e.*, 10.

²⁹ Alpmanşu, *a.g.m.*, 6

³⁰ Demir, *a.g.e.*, 186.

bulunan bu sahra postaları vasıtasıyla en ileri hatlara kadar ulaştırılırdı. Cepheden gönderilen postalar da yine öncelikle askeri birlikler bünyesinde kurulmuş olan bu sahra postanelerine gelir ve buradan da menzil bölgesindeki sahra postanelerine nakledilirdi. Buradan da yurtiçindeki sahra postanelerine aktarılırdı. Böylece postalar, belli bir sistem ve koordinasyon dâhilinde ileri veya geriye sevk edilirdi.³¹

2. Telgraf ve Telefon Hizmeti

Çanakkale muharebeleri esnasında aktif olarak kullanılan bir diğer iletişim aracı da telgraf ve telefondur. Cephe hattındaki telgraf hizmetleri, Gelibolu yarımadasına ulaşan iki ana telgraf hattı üzerinden gerçekleştirilirdi. Bunlardan birisi İstanbul-İzmit-Bursa-Bandırma-Biga-Lapseki-Çanakkale hattı idi.³² Bu hattın Gelibolu yarımadasına uzatılması ise Çanakkale-Kilitbahir arasına döşenen deniz kablosu ile sağlanırdı.³³ Gelibolu yarımadasına ulaşan diğer bir ana telgraf hattı ise İstanbul-Çatalca-Maydos- Gelibolu hattı idi.³⁴ Her iki telgraf hattı da Gelibolu'da bulunan Sahra Telgraf Merkezi ile bağlantılı olduğundan savaş süresince her iki hat da aktif şekilde kullanıldı.³⁵

Dönemin önemli muhabere araçlarından olan telgraf hizmetleri, Ordu Menzil Bölgesinde kurulan Sahra Telgraf Merkezlerince sağlanırdı. Sahra Telgraf Merkezleri aslında daha önce mülkiye telgraf merkezleri olarak görev yapan telgraf merkezlerinin Menzil Müfettişliği bünyesinde kurulan Menzil Telgraf Müdürlüklerine devredilmesinden ibaretti. Dolayısıyla Menzil Sahra Telgraf Merkezleri daha önce sivil telgraf merkezlerinin yalnızca adlarının değiştirilerek orduya devredilmesiyle oluşturulmuşlardı.³⁶

5. Ordu Menzil Karargâhının bulunduğu Gelibolu'da bir Sahra Telgraf Merkezi tesis edilmişti. Bu Sahra Telgraf Merkezindeki hizmetler telgraf bölümü tarafından yürütülürdü. Menzil bölgesinde bulunan Sahra Telgraf Merkezlerinin araç-gereç ihtiyacı ise Posta Telgraf ve Telefon Nezareti tarafından karşılanırdı. Harbin başında Gelibolu'da bir telgraf deposu tesis edilmiş ve cephe gerisinden orduya gönderilen telgraf malzemeleri bu depoya aktarılır ve buradan da ihtiyaç halinde gerek menzil gerekse ordu harekât bölgesindeki sahra telgraf merkezlerine ulaştırılırdı.³⁷ Ordu harekât bölgesindeki telgraf hizmetleri kolordu, tabur ve alay karargâhlarında bulunan sahra telgraf merkezlerince yürütülürdü. Bu telgraf merkezlerinin araç-gereç ihtiyacı ise menzil

³¹ Edward J. Erickson, *I. Dünya Savaşında Osmanlı Ordusu, Çanakkale, Kutü'l Amare ve Filistin Cephesi*, (Çev. Kerim Bağrıaçık), (Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 1. Baskı, İstanbul, Nisan 2009), 99.

³² Sami (Dz. Yb. a.g.m.), 67.

³³ Selahaddin Adil Paşa, *Çanakkale Cephesinde Mektuplar-Hatıralar*, (Yeditepe Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, Şubat 2007), 65; Erich R. Prigge, *Liman Von Sanders Paşa'nın Emir Subayı Binbaşı Erich R. Prigge'nin Çanakkale Savaşı Günlüğü*, (Çev. ve Haz: Bülent Erdemoğlu), (Timaş Yay., İstanbul, 2011), 24.

³⁴ Sami (Dz. Yb.), a.g.m., 66.

³⁵ BOA, BEO, 4195-314599, (H: 09/08/1331); Sami (Dz. Yb.), a.g.m., 67.

³⁶ Demir, a.g.m., 2.

³⁷ ATASE Arşivi, BDH, Kls. 3527, Dos. 21, Fih. 1.

telgraf müdürlüklerince karşılanırdı.³⁸ Ayrıca Çanakkale Muharebesi menakıbından; Seddülbahir’de telgraf malzemesi taşıyan İngiliz telgraf arabasının muvaffak topçu mermilerimiz altında paralanması, sağ kalan iki hayvanı kurtarıp ateşimizden firara muvaffak oldukları için her iki İngiliz’e harp madalyası layık görülmüş, bu firarı büyük bir muvaffakiyet sayan İngilizler bu olayı gazetelerinde basmışlardı.³⁹

Çanakkale muharebeleri esnasında hem telli hem de Türk ordusu için yeni bir haberleşme aracı olan telsiz telgraflar kullanılmıştır. Harpten kısa bir süre önce satın alınmış olan seyyar telsiz telgraf istasyonu Kilitbahir köyünün Goncasuyu mevkiine kuruldu. Böylece bu telsiz telgraf istasyonu sayesinde yaklaşık 300 kilometrekarelik bir alanda telsiz telgrafla iletişim sağlanabilmıştır. Bu seyyar telsiz istasyonu ile İstanbul’daki Genel karargâh ve Edirne vilayeti ile iletişim sağlanmıştır. Ancak bu iletişimin çok da sağlıklı yürütüldüğü söylenemez.⁴⁰ Ayrıca cephe hattında özellikle de Alibey Çiftliği, Kabatepe, Semerlitepe, Karacaviran ve Kayaltepe gibi birçok mevkide telsiz direkleri ve antenler kurularak telsiz telgraf ile iletişim gerçekleştirilebilmiştir.⁴¹ Telsiz telgrafla yapılan haberleşmelerin düşman tarafından bilinmesini önlemek amacıyla telgraflar şifrelenerek gönderilirdi. Bu şifreler ise umumiyetle rakamlardan oluşurdu.⁴²

Fotoğraf 2: Çanakkale Cephesi’nde Helyosta ve Telsiz Telgrafçılar⁴³

Goncasuyu’ndaki telsiz telgrafi istasyonu sayesinde hem ordunun muhabere ihtiyacı karşılanır hem de düşman tarafından yapılan haberleşmeler engellenir veya deşifre

³⁸ Sami (Dz. Yb.), *agm.*, 67; Demir, *a.g.m.*, 2.

³⁹ Harb Mecmuası, Yıl 1, Sayı 7, Sahife 104-105.

⁴⁰ Sami (Dz. Yb.), *agm.*, 66-67.

⁴¹ Rıza, *a.g.e.*, 12, 45, 144-145, 150.

⁴² Sayılır, *a.g.e.*, 195.

⁴³ Tevfik Rıza, *a.g.e.*, 24 (Solda Helyostacılar, sağda Telsiz Telgrafçılar).

edilirdi. Türk tarafının düşman haberleşmesini engellenmesinde veya düşmanla ilgili bilgi ve haberlerin deşifre edilmesi hususunda çoğu zaman başarılı olundu.⁴⁴ Nitekim Telsiz Telgraf İhtiyat Zabiti Tevfik Rıza, Türk telgrafçılarının düşmanın haberleşmesine engelleme çabalarını şöyle aktarmaktadır:

“Düşman karaya çıkarma yapmaya başlamadan önce kendisini pek çok üzdük. Evvela haberleşmelerine mâni oluyorduk. Bu onlar için önemli bir nokta idi. Muarız Körfezi’nden Kilitbahir’i en direkt olarak topa tuttuğu zaman isabet edip etmediğini öğrenmek için giriş önlere bir torpido gözetleyerek karşı tarafa haber veriyordu. Biz ise bu haberleşmeye mâni oluyorduk. Gözetleme görevini ifa eden gemi haberleşmeye başlar başlamaz derhal biz de makinemizi işletir ve müdahaleye başladık. Bu suretle düşman gözetlemeden beklediği sonucu alamayınca ateşi kesti.”⁴⁵

Goncasuyu’nda bulunan telsiz telgraf istasyonu vasıtasıyla düşman haberleşmesini deşifre etme hususunda başarı sağlandığına ilişkin olarak Selahattin Adil Paşa da hatıratında şu ifadelerle yer vermektedir:

“Müstahkem Mevki’nin elinde seferberliğin başında Goncasuyu’nda bir telsiz telgrafi vardı. Bu yeni bir haberleşme vasıtası idi. Müstahkem Mevki, bundan bu muhaberede iki suretle istifade etti. Biri muhaberatın yürütülmesi, diğeri de lisanları bilen bir muhabere memuru sayesinde düşman muhaberatının çalınması idi. Her şeyden evvel Adalar Denizi dahiline giren her gemiyi biliyorduk. Yeni gelen geminin işareti telsiz istasyon vasıtasıyla kaydedilir ve geminin yeri, yaklaştığı belirlenirdi.”⁴⁶

Birlikler arasındaki iletişim ve haberleşmeyi sağlayan bir diğer haberleşme aracı da telefondur. Cephe hattında en ileri siperlere kadar telefon bağlantıları kurulmuş olduğundan birliklerin sevk ve idaresi ivedilikle yapılabilmiştir.⁴⁷ Her alay ve tabur karargâhında bir sahra telgraf merkezi bulunduğu gibi bir de telefon merkezi bulunurdu. Hatta bataryalar, piyade bölükleri ve siperlerde tesis edilen seyyar telefon merkezleri sayesinde cephe hattındaki birlikler arasında iletişim kolayca sağlanabilmiştir.⁴⁸ Ancak zaman zaman telefon bağlantıları bombardımanlar neticesinde tahrip olurdu.⁴⁹ Bu bağlantıların düşman ateşi altında onarılması veya yedek araç gerecin temini büyük bir sorun oluşturmdu.⁵⁰

3. Harp Sahasında Kullanılan Diğer Askeri Haberleşme Yol ve Yöntemleri

Cephedeki birlikler arasındaki iletişim yalnızca bu umumi muhabere araçlarıyla sınırlı değildi. Özellikle kumandan ile birlikler arasındaki iletişim kesintiye uğradığı zamanlarda haberleşme, ara posta erleri vasıtasıyla yapılırdı. Muharebeler esnasında,

⁴⁴ Rıza, a.g.e., 137, 141, 155-156.

⁴⁵ Rıza, a.g.e., 155-156.

⁴⁶ Adil Paşa, a.g.e., 46.

⁴⁷ Mustafa, a.g.e., 75; Esat Paşa, *Çanakkale Savaşları Hatıraları*, 193; Prigge, a.g.e., 28.

⁴⁸ Genişol, a.g.e., 10, 21; Adil Paşa, a.g.e., 102; İsmail Bilgin, *Çanakkale Savaşı Günlüğü*, (Timaş Yay., İstanbul, Mart 2009), 184.

⁴⁹ Mustafa, a.g.e., 71.

⁵⁰ Prigge, a.g.e., 92.

birlikler arasındaki iletişim kesildiği zaman veya telefon ve telgraf hatlarının yoğun olduğu durumlarda birlikler arasındaki iletişim ara posta neferlerince sağlanırdı. Ara posta neferleri daha çok atlı/süvari olurlardı.⁵¹ Cemil Conk Paşa cephe hattında ara posta neferlerinden istifade ettiğini şöyle ifade etmektedir: “*Muharebe esnasında yanımda 6 tane emir atlısı almıştım. Bunlar vasıtasıyla 500 metre gerimizde bulunan topçuya süratle haber gönderiyor. Yanlış ve hedeflerine varmayan atışları düzelttiriyor, yeni bir mıntıkaya atış yapılmasını derhal bildiriyordum.*”⁵²

Muharebeler esnasında özellikle de telefon hatlarında yaşanan sorunlar nedeniyle birlikler arasındaki iletişim ara post erleri, emir erleri, flamalar ve işaret fişekleri gibi yardımcı haberleşme araçları vasıtasıyla sağlanmaya çalışılırdı. Mehmet Sinan Bey bu hususla ilgili olarak hatıratında şu ifadelerle yer vermektedir:

“*Meselâ, telefon haberleşmesi kesintiye uğrayan bir birlik, âmiriyle irtibatı temin edebilmek için ya flamlara veyahut da ara postalarının delâletlerine müracaat ediyordu ki her iki halde de hem işlerin gecikmesine ve hem de bazen yanlışlığa sebebiyet verilerek işlerimizin yolunda gitmesine büyük engeller teşkil ediyordu.*”⁵³

Fotoğraf 2: Çanakkale Cephesi’nde İleri Hattta Telefon Muhaberesi⁵⁴

⁵¹ Esat Paşa, *Çanakkale Savaşı Hatıraları*, (Yay. Haz: İhsan Ilgar-Nurer Uğurlu), (İstanbul, 2004), 79; Hans Kannengiesser, *Çanakkale’de Türklerle Beraber Bir Alman Albayın Gözünden Çanakkale*, (İstanbul, 2009), 185. 242; Meçhul Subay, *Çanakkale Cephesi’nde Bir Topçu Subayının Günlüğü*, (Haz: Lokman Erdemir-İsmail Güneş) (Timaş Yay., İstanbul, 2015), 91, 115.

⁵² Cemil Conk, “Cemil Conk Paşa’nın Çanakkale Hatıraları”, *Çanakkale Hatıraları*, Cemil Conk Paşa, Liman Von Sanders Paşa, Fahrettin Altay Paşa, (Yayına Haz: Metin Martı), C. 2, (Arma Yayınları, İstanbul, Temmuz 2002), 145.

⁵³ Özgen, *a.g.e.*, 34.

⁵⁴ Harb Mecmuası, Yıl 2, S. 22, s.343.

Münim Mustafa da muharebeler esnasında telefonla yapılan haberleşmenin kesintiye uğramasıyla Alay kumandanının emir erleri vasıtasıyla haberleşmeyi sağladığı anı hatıratında şöyle anlatmaktadır:

“Telefonu elime aldığım vakit kulaklarıma mütemadiyen feryatlar, her istasyondan otuzuncu alay, otuzuncu alay diye haykırımlar geliyor. Kimisi düşmanın siperlerimize hücum ettiğini haber veriyor, kimisi siperlerimizin ne halde olduğunu soruyordu. Her çeşit konuşmalar, emirler, ... Telefon hatlarının bu konuşmaları kaydettiği bir sırada birdenbire konuşma kesintiye uğradı. Alay merkezine gelen bütün hatlar bombalarla tahrip edilmişti. Alay kumandanı yaverine: Kazım haydi birinci tabura, Mümin sen de ikinci tabura marş, marşla, hücum ne halde vaziyet nedir? Çabuk malumat getirin.”⁵⁵

Cephe hattında kullanılan bir muhabere aracı da helyostalardı.⁵⁶ Helyosta cihazı, güneş ışınlarından faydalanmak suretiyle haberleşmeyi sağlayan aynalı bir iletişim cihazıydı.⁵⁷ Helyosta ile yapılan iletişimde havanın kapalı ve sisli olması, düşman unsurları tarafından kolayca fark edilmesi gibi nedenlerle helyosta kullanımı sınırlı kalmıştır.⁵⁸

Harp esnasında eski bir yöntem olan ateşle işaretleme yöntemi de kullanılmıştır.⁵⁹ Kullanılan bir diğer yöntem de aydınlatma fişekleriydi. Birlik kumandanlarının yanında özellikle topçuları yönlendirmek için yeşil, beyaz ve kırmızı olmak üzere üç çeşit aydınlatma fişegi bulunurdu.⁶⁰ Birlik kumandanları ihtiyaç halinde bu aydınlatma fişekleri kullanarak topçu atışları yönlendirirlerdi. Ayrıca cephe hattında flama, sinyal ve ışıldak gibi hususi iletişim araçları da kullanılmıştır.⁶¹

Harp sahasında kumandanlıklar ile birlikler arasındaki iletişim hiçbir suretle kaybedilmemelidir. Üst ve astlar arasındaki iletişim daima muhafaza edilmelidir. Telefon ve telgrafla yapılan iletişimin kesilmesi göz önünde bulundurularak birliklerde helyosta, telsiz telgraf, flama, sinyal, ışıldak, ara posta erleri gibi hususi iletişim araçları her birlikte bulunmalıdır.⁶² İşaretler yoluyla haberleşmeyi sağlayan bu hususi iletişim araçlarıyla sağlıklı bir iletişim gerçekleştirmek pek mümkün olmadığından genellikle zorunlu hallerde bu iletişim araçlarına başvurulurdu.⁶³

⁵⁵ Mustafa, *a.g.e.*, 71.

⁵⁶ Geniş bilgi için bkz. Derya Geçili, “Osmanlı Devleti’nde Askeri Amaçlı Kullanılan Helyostalar”, *Harp Tarihi Dergisi*, Sayı 6, (Aralık 2022), 95-116.

⁵⁷ Genişol, *a.g.e.*, 6.

⁵⁸ Barış Borlat, *Çanakkale Cephesinde İkmal Faaliyetleri 1914-1916*, (Çanakkale Savaşları Enstitüsü Yay., İstanbul, 2020), 99.

⁵⁹ Hans Kannengiesser, *Çanakkale Cehenneminde 500 Alman*, (Çev: Ege Çınar Arcan), (İstanbul, 2015), 242-243.

⁶⁰ İbrahim Arıkan, *Osmanlı Ordusunda Bir Nefer, Bir Mehmetçiğin Çanakkale-Galiçya-Filistin Cephesi Anıları*, 3. Baskı, (Timaş Yayınları, İstanbul, Ocak 2010), 61.

⁶¹ Prigge, *a.g.e.*, 24.

⁶² Mehmed Celaleddin, *Harb-i Umumide Çanakkale Muharebât-ı Berriyesi Kumkale Muharebatı*, (Editör: Zerrin Günel, İstanbul, 2007), 42.

⁶³ Özgen, *a.g.e.*, 34.

4. Muhabere Hizmetleri Yürütülürken Karşılaşılan Zorluklar

Birinci Dünya Savaşı yıllarında orduda kullanılan haberleşme araç-gereçleri büyük oranda yurt dışından temin edilirdi. Özellikle yurtiçinden tedariki mümkün olmayan santraller, sahra telefonları, makara kablolar, telefon ve telgraf direkleri, pil vb. muhabere malzemeleri müttefik Almanya ve Avusturya-Macaristan'dan karşılanmaya çalışılırdı.⁶⁴ Ancak seferberliğin ilanıyla birlikte ithalat yolları kapandığından bu malzemelerin yurt dışından getirilmesi mümkün olmamıştır. Yalnızca Dedeoğlu limanı üzerinden sınırlı miktarda malzeme kaçak yollarla getirilmiştir.⁶⁵ Bu bakımdan cephedeki muhabere araç-gereç ihtiyacı hiçbir zaman tam olarak karşılanamamıştır. Bu durum muhabere hizmetlerinin zaman zaman sekteye uğramasına ve iletişimde bazı aksaklıkların yaşanmasına yol açmıştır.

Çanakkale Cephesinde görev yapan Mehmet Sinan Özgen Türk ordusunun muhabere vasıtaları hususunda yaşadığı zorlukları hatıratında şöyle izah etmektedir:

*“Çanakkale harplerinin devamı müddetince bizi en çok üzüntü içinde bırakan, haberleşme vasıtalarının yokluğu ve fenalığı ile fertlere ve hayvanlara verilen erzakın kıtlığı idi. Gerek ileri hatları geriye bağlayan ve gerekse gözetleme yerlerini bataryalara ve piyade bölüklerine birleştiren “elde mevcut” bütün telefon ve haberleşme vasıtaları yıpranmış, eskimiş, bozuk, kırık hatta kullanılamaz şeylerden ibaretti.”*⁶⁶

Cephe hattında kullanılan telli telgraf ve telsiz telgraf kullanımının kendilerine göre dezavantajları bulunurdu. Zira telli telgraflar umumiyetle düşman ateşi neticesinde telleri tahrip olması iletişimi zora sokarken telsiz telgraflarda ise iletişimin düşman telsizlerince engellenmesi veya bilgi ve haberlerin düşman tarafından deşifre edilmesi tehlikesi telgraf iletişimi için büyük bir sorundu.⁶⁷

Muharebeler esnasında askeri birlikler tarafından aktif şekilde kullanılan bir diğer muhabere aracı ise telefondur. Ancak telefonla yapılan haberleşmede de zaman zaman büyük sorunlar yaşanıyordu. Yeterli miktarda telefon malzemesi temin edilememesinin yanında düşman ateşi veya bir ayak takılmasıyla kopan telefon telleri iletişimin kesilmesine yol açardı. Ayrıca telefon hatlarındaki yoğunluk ve melanj sorunu iletişimin aksamasına neden olurdu.⁶⁸

Cephe hattında telefonla yapılan iletişimin kesilmesinin nedenleri Mehmet Sinan Bey hatıratında şöyle ifade etmektedir:

⁶⁴ Genelkurmay Başkanlığı, *İdari Faaliyetler ve Lojistik*, 284-288.

⁶⁵ Adil Paşa, *a.g.e.*, 24.

⁶⁶ Mehmet Sinan Özgen, *Bolvidinli Mehmet Sinan Bey'in Harp Hatıraları*, (Yay. Haz: Servet Avşar, Hasan Babacan, Muharrem Bayar), (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Haziran 2011), 34.

⁶⁷ Mustafa, *a.g.e.*, 122.

⁶⁸ Mehmet Sinan Özgen, *age.*, 34; Münim Mustafa, *age.*, 122; Fahrettin Altay, “Fahrettin Altay'ın Çanakkale Hatıraları”, *Çanakkale Hatıraları*, Cemil Conk Paşa, Liman Von Sanders Paşa, Fahrettin Altay Paşa, (Yayına Haz: Metin Martı), C. 2, (Arma Yayınları, İstanbul, Temmuz 2002), 36; Fasih, *a.g.e.*, 90; Esat Paşa Çanakkale Savaşları Hatıraları, 79, 161; Mustafa, *a.g.e.*, 68.

*“Bir ayak takılmasıyla kopan sahra telefon tellerinin bu kadar ince ve çürük olması, man-yeto tertibatı vızıldan ibaret bulunan telefon makinelerinin bir iki saat kadar tahammül-den sonra bozulup durması veya sallanma yaparak diğer hatlarla karışması, bütün taarruz hareketlerinde kumanda heyetiyle bilfiil iş başındakilerin arasında büyük bir boşluk bıra-karak müthiş güçlükler ve yanlışlıklara vesile oluyordu.”*⁶⁹

Savaş esnasında telefon iletişimi aktarmalı olarak yapıldığından 5. Ordu karargâhı ile yapılan telefon bağlantıları Müstahkem Mevki Komutanlığı santralinden aktarmalı olarak yapılıyordu. Dolayısıyla telefon hatları çoğu zaman yüklü ve kanallar ise genel-likle meşgul olurdu.⁷⁰

İtilaf kuvvetleri, Türk ordu birlikleri arasındaki haberleşmeyi kesmek, birlikler ara-sında ve ordu ile geri hizmetler arasındaki irtibatı koparmak için telgraf ve telefon mer-kezlerini sürekli olarak hedef alıyorlardı.⁷¹ Telgraf ve Telefon hatlarının sürekli düşman filosu tarafından hedef alınarak bombalanması Türk ordusundaki haberleşmenin zaman zaman kesintiye uğramasına neden oluyordu.⁷² Nitekim Maydos telgraf hattı düşman ateşi neticesinde hasar aldığından telgraf iletişimi bir süreliğine Çanakkale hattı üzerin-den gerçekleştirilmiştir.⁷³

İtilaf kuvvetleri, Osmanlı haberleşme hatlarını tahrip etmek için yalnızca karadan değil denizden de faaliyet yürütüyordu. Zira İtilaf donanmasına ait E2 denizaltısı, 13 Aralık 1915'te İstanbul'dan Marmara Denizi boyunca devam eden ve Marmara Adası'nın yakınından Çanakkale boğazına ulaşan telgraf kablosunu tahrip etmek ama-cıyla girişimde bulunmuştur. Fakat bu girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır.⁷⁴

Ordu elinde yeterli sayıda telefon bulunmadığından birliklere sınırlı sayıda telefon verilebilmiştir.⁷⁵ Gerek düşman ateşi gerekse bir ayak takılmasıyla telefon tellerinin kopması telefonla yapılan haberleşmeyi olumsuz etkilemiştir. Yedek araç gereç temi-ninde yaşanan sıkıntılar bir yana düşman ateşi altında tahrip olan hatların onarılması da oldukça zor ve zahmetliydi.⁷⁶

⁶⁹ Özgen, *a.g.e.*, 34.

⁷⁰ Celaleddin, *a.g.e.*, 46.

⁷¹ İtilaf kuvvetleri, Osmanlı haberleşme hatlarını tahrip etmek için yalnızca karadan değil denizden de faaliyet gösteriyordu. Zira İtilaf donanmasına ait E2 denizaltısı, 13 Aralık 1915'te İstanbul'dan Marmara Denizi boyunca ilerleyen Marmara Adası'nın yakınından geçerek Çanakkale boğazına giren askeri telgraf kablosunu tahrip etmek amacıyla girişimde bulundu. Ancak başarısız oldu. Rudenno, *a.g.e.*, 277; Bilgin, *a.g.e.*, 250.

⁷² Adil Paşa, *a.g.e.*, 42; Halis Ataksor, *Çanakkale Raporu*, (Haz. S. Serdar Halis Ataksor), (Timaş Yay, İstanbul, 2008), 122-123; Carl Mühlman, *Çanakkale Savaşı, Bir Alman Subayının Anıları*, (Ter: Sedat Umran), (Timaş Yay, İstanbul, 2006), 90; Mustafa, *a.g.e.*, 122.

⁷³ Rıza, *a.g.e.*, 144-145.

⁷⁴ Victor Rudenno, *Gelibolu Denizden Saldırı*, (Çev: Dilek Cenkçiler) (ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2009), 277.

⁷⁵ Adil Paşa, *a.g.e.*, 24.

⁷⁶ Prigge, *a.g.e.*, 92. Fasih, *a.g.e.*, 90. Adil Paşa, *a.g.e.*, 42.

Muhabere hususunda yaşanan bir diğer sorun da ordu bünyesinde yeterli kalifiye elemanın bulunmamasıdır. Bu nedenle muhabere hizmetlerinde bazı Alman askerleri de görev almıştır. Ancak Türkler ve Alman muhabereciler arasında zaman zaman çekişmeler de yaşanmıştır. Telsiz Telgraf İhtiyat Zabiti Tefik Rıza Bey, Alman muhabereciler ile aralarında yaşanan çekişmeyi hatıratında şu ifadelerle aktarmaktadır: “... *Almanlar telsizleri kendi tekellerine aldılar. Karacaviran istasyonunun çalışmasını engellediler. Bize de el atmaya geldiler. Ama ciddiyetimizi koruduk.*”⁷⁷

Savaş esnasında er ve eratin aileleri ile olan irtibatı posta yoluyla sağlanırdı. Komuta kademesinde görevli aileleri ile olan haberleşmede zaman zaman telgraf kullanabilmişlerse de erlerin aileleri ile olan haberleşmesi posta yoluyla sağlanırdı. Ancak bu dönemde askerler arasında okur-yazarlık oranının oldukça düşük olması büyük bir sorun teşkil ediyordu. Okuma-yazması olmayan askerler mektuplarını okur-yazar olan silah arkadaşlarına yazdırmak mecburiyetinde kalıyorlardı.⁷⁸ Ayrıca bu dönemde ülkenin özellikle kırsal bölgelerinde postane bulunmadığından kırsal bölgelerde yaşayan asker aileleri cephedeki yakınlarına ulaşmakta zorluk yaşıyorlardı. Postanelerin bulunmadığı kırsal bölgelerde asker aileleri, hususi posta hizmeti veren “*sailer*” vasıtasıyla cephedeki yakınlarından haber almaya çalışıyorlardı.⁷⁹

⁷⁷ Rıza, *a.g.e.*, 162-163.

⁷⁸ Hans Kannengiesser, *Çanakkale’de Türklerle Beraber*, 154.

⁷⁹ Geniş bilgi için bkz. Yavuz Selim Çeloğlu, “Çanakkale Cephesi’nde Gönüllü Postacılar: Sâiler”, *Ege 9. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*, (İzmir, 22-24 Eylül 2023), 1065-1072.

Sonuç

Çanakkale Muharebeleri esnasında gerek cephe hattındaki askeri birliklerin kendi aralarındaki iletişimi gerekse askerlerin aileleri ile olan iletişimi dönemin umumi haberleşme araçları olan posta, telgraf ve telefon gibi haberleşme vasıtalarıyla karşılandı. Cephe ve cephe gerisinde muhabere araçlarının sınırlı olduğundan bu hizmetlerinin yürütülmesinde zaman zaman bazı aksaklıklar yaşanmışsa da cephedeki muhabere hizmetlerinin genel anlamda başarılı şekilde yürütülmüştür.

Seferberliğin ilanından itibaren ülkedeki tüm sivil haberleşme araç ve gereçlerinin ordu hizmetinde istihdam edilmesi ordudaki muhabere hizmetlerinin başarılı şekilde yürütülmesinde önemli katkısı olmuştur. Ülke genelinde askeri posta hizmetlerine öncelik verilmesi, ülkedeki sivil haberleşmenin ikinci planda kalmasına yol açmıştır. Bu durum sivil haberleşmede zaman zaman aksaklıkların yaşanmasına yol açmıştır.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında ülkede telli telgraf kullanımı nispeten yaygın olsa da telsiz telgraf ve telefon hizmetleri henüz iptidai devrini yaşıyordu. Muharebeler esnasında cephe hattındaki birliklerin sevk ve idaresi, askeri birliklerin cephe gerisiyle olan iletişimi ise büyük oranda telli ve telsiz telgraf ve telefon gibi muhabere araçları vasıtasıyla gerçekleştirilirdi. Askerlerin aileleri ile iletişimi ise daha çok mektuplaşma yoluyla gerçekleşirdi. Postanelerin bulunmadığı kırsal bölgelerde ise iletişim sâi adı verilen özel postacılar eliyle gerçekleştirilirdi. Netice itibarıyla Çanakkale Cephesi'nde gerek cephe hattında gerekse cephe gerisindeki muhabere faaliyetleri başarılı bir şekilde yürütülmüştür. Muhabere hizmetlerindeki bu başarı harbin zaferle neticelendirilmesine de kuşkusuz büyük katkı sağlamıştır.

Kaynakça

I- Arşiv Belgeleri

- Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt ve Denetleme Başkanlığı Arşivi (ATASE), *BDH, Kls. 3527, Dos. 21, Fih. 1.*
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *BEO, 4195-314599, (H: 09/08/1331).*
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *DH.EUM.VRK., 14-15. (H: 03/02/1333).*
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *MV., 209-52, (H: 28/11/1335).*

II- Tezler, Makaleler ve Kitaplar

- Alpmansü, Yusuf. “Birinci Dünya Savaşı Öncesi Menzil Teşkilatı ve İdari Faaliyetlerin Yürütülme Esasları”, *Askerî Tarih Bülteni Dergisi*, 10 (19), Ağustos 1985, Gnkur. Basımevi, Ankara, 1985, 1-11.
- Altay, Fahrettin. “Fahrettin Altay’ın Çanakkale Hatıraları”, *Çanakkale Hatıraları*, Cemil Conk Paşa, Liman Von Sanders Paşa, Fahrettin Altay Paşa, (Yayına Haz: Metin Martı), C.2, Arma Yayınları, İstanbul, Temmuz 2002.
- Arıkan, İbrahim. *Osmanlı Ordusunda Bir Nefer, Bir Mehmetçiğin Çanakkale-Galiçya-Filistin Cephesi Anıları*, 3. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, Ocak 2010.
- Ataksor, Halis. *Çanakkale Raporu*, (Haz. S. Serdar Halis Ataksor) Timaş Yay, İstanbul, 2008.
- Bayırı, Mehmet Halit. *Cephe Arkadaşı Çanakkale Cephesi’nde Bir İstanbullu*, (Yay. Haz. Lokman Erdemir), Timaş Yay., İstanbul. 2015.
- Bilgin İsmail. *Çanakkale Savaşı Günlüğü*, Timaş Yay. 1.Baskı, İstanbul, Mart 2009.
- Borlat, Barış. *Çanakkale Cephesinde İkmal Faaliyetleri 1914-1916*, Çanakkale Savaşları Enstitüsü Yay., İstanbul, 2020.
- Conk, Cemil. “Cemil Conk Paşa’nın Çanakkale Hatıraları”, *Çanakkale Hatıraları*, Cemil Conk Paşa, Liman Von Sanders Paşa, Fahrettin Altay Paşa, (Yayına Haz: Metin Martı), C.2, Arma Yayınları, İstanbul, Temmuz 2002.
- Çeloğlu, Yavuz Selim. “Çanakkale Cephesi’nde Gönüllü Postacılar: Sâiler”, *Ege 9. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*, İzmir, 22-24 Eylül 2023, 1065-1072.
- Çeloğlu, Yavuz Selim. *Çanakkale Cephesi’nde Askeri Nakliye Hizmetleri: 5. Ordu Menzil Teşkilatı*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Elâzığ, 2018.
- Demir, Tanju. “Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Haberleşme Kurumuna Dair Değerlendirmeler”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları (Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Ulaşım ve Haberleşme Özel Sayısı)*, Cilt 13, Sayı 25-26, İstanbul, Nisan 2016, 1-25.

- Demir, Tanju. *Türkiye’de Posta Telgraf ve Telefon Teşkilatının Tarihsel Gelişimi (1840-1920)*, Ankara, Ptt Yayınları, 2005.
- Donanma Mecmuası. *Çanakkale 5-18 Mart Zaferi ve Bir Destanın Hatıra Panoraması*.
- Erdemir, Lokman ve Güneş, İsmail. *Meçhul Subay, Çanakkale Cephesi’nde Bir Topçu Subayının Günlüğü*, Timaş Yay., İstanbul, 2015.
- Erduran, Behçet Sabit. *Cephedeki Bir Doktorun Gözünden 1915 Baharında Çanakkale*, (Haz: Tamay Açıklı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Mart 2015.
- Erickson, Edward J. I. *Dünya Savaşında Osmanlı Ordusu, Çanakkale, Kutü’l Amare ve Filistin Cephesi*, (Çev. Kerim Bağrıaçık), Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 1. Baskı, İstanbul, Nisan 2009.
- Esat Paşa. *Çanakkale Savaşı Hatıraları*, (Yay. Haz: İhsan Ilgar-Nurer Uğurlu), İstanbul, 2004.
- Fasih, Mehmet. *Kanlısirt Günlüğü: Mehmed Fasih Bey’in Çanakkale Anıları*, (Haz. Murat Çulcu), Arba Araştırma Basım Yayın, İstanbul 1997.
- Geçili Derya. “Osmanlı Devleti’nde Askeri Amaçlı Kullanılan Helyostalar”, *Harp Tarihi Dergisi*, Sayı 6, (Aralık 2022), 95-116.
- Genelkurmay Başkanlığı. *Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik, “X ncu Cilt”*, Gnkur. Atase Başkanlığı Yay., Ankara, 1985.
- Genişol Hüseyin Fehmi. *Çanakkale’den Bağdat’a Esaretten Kurtuluş Savaşına Cephe Sekiz Yıl Sekiz Ay (1914-1923)*, (Yay. Haz. Mustafa Yeni), Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2014.
- Harb Mecmuası, Yıl 1, Sayı 7, Sahife 104-105.
- Harb Mecmuası, Yıl 2, Sayı 22, Sahife 343.
- Hasan Cevdet Bey. *Kıyamet Koptuğunda Hasan Cevdet Bey’in Çanakkale ve Doğu Cephesi Günlüğü*, (Yay. Haz. Mutlu Karakaya), Yeditepe Yay., İstanbul, Mart 2015.
- Kannengiesser, Hans. *Çanakkale Cehenneminde 500 Alman*, (Çev: Ege Çınar Arcan), İstanbul, Mart 2015.
- Kannengiesser, Hans. *Çanakkale’de Türklerle Beraber Bir Alman Albayın Gözünden Çanakkale*, Timaş Yay., İstanbul, 2009.
- Karagöz, Mevlüt. *I. Dünya Savaşında Filistin-Sina Cephesi Lojistik Faaliyetleri*, Yeditepe Akademi, İstanbul, 2021.
- Mehmed Celaleddin. *Harb-i Umumide Çanakkale Muharebât-ı Berriyesi Kumkale Muharebatı*, (Edit. Zerrin Günal), Nobel Akademik Yay., İstanbul, 2007.
- Mustafa, Münim. *Cepheden Cepheye; Çanakkale ve Kanal Seferi Hatıraları*, (Yay. Haz: Metin Martı), 3. Baskı, Arma Yay., İstanbul, 2002.
- Mühlman, Carl. *Çanakkale Savaşı, Bir Alman Subayının Anıları*, (Ter: Sedat Umran) Timaş Yay, İstanbul, 2006.

- Özgen, Mehmet Sinan. *Bolvadinli Mehmet Sinan Bey'in Harp Hatıraları*, (Yay. Haz: Servet Avşar, Hasan Babacan, Muharrem Bayar) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Haziran 2011.
- Prigge, Erich R. *Liman Von Sanders Paşa'nın Emir Subayı Binbaşı Erich R. Prigge'nin Çanakkale Savaşı Günlüğü*, (Çev. Ve Haz: Bülent Erdemoğlu), Timaş Yay., İstanbul, 2011.
- Rudenno, Victor. *Gelibolu Denizden Saldırı*, (Çev: Dilek Cenkçiler) ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2009.
- Sami (Dz. Yb.). "Balkan Harbinde ve Büyük Harpte Çanakkale Cephesinin İkmal İşleri", *Levazım Mecmuası*, Sene 7, Sayı 26, İstanbul, Mart 1937, 63-76.
- Sayılr, Burhan. *Çanakkale Savaşı'nda Psikolojik Harekât Faaliyetleri ve Koşullar Aileni Özledin Mi?*, Gazi Kitabevi, Ankara, Eylül-2014.
- Selahaddin, Adil Paşa. *Çanakkale Cephesinde Mektuplar-Hatıralar*, Yeditepe Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, Şubat 2007.
- Şahin, Enis. "Kronolojik Çanakkale Savaşları Tarihi (3 Kasım 1914-9 Ocak 1916)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.25, S.73, Mart 2009, 107-164.
- Takvîm-i Vekâyi, 30 Şevval 1334-16 Ağustos 1332.
- Tevfik, Rıza. *Telsiz Telgraf İhtiyat Zabiti Tevfik Rıza Bey'in Çanakkale Günlükleri*, (Haz. V. Türkan Doğruöz Vd.), Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, Mayıs 2017.
- Tok, Abdullah ve Ayaz, Hakan. "Çanakkale Kara Muharebelerinin İngiliz "The Times" Gazetesi'ne Yansımaları", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi Journal of Modern Turkish History Studies*, C. XVI, S.32, 2016-Bahar/Spring, 189-204.
- Ünalp, F. Rezzan. "Çanakkale Muharebeleri ve Mustafa Kemal", *Çanakkale Araştırmaları*, Türk Yıllığı Yıl: 13, Sayı: 18, 100. Yıl, Bahar 2015, 37-64.